

Llibre de les Meravelles

Francesc Torralba Roselló
Universitat Ramon Llull

Hi ha moltes possibles hermenèutiques de l'obra lul·liana, especialment del *Llibre de les Meravelles*, ja que es tracta d'una obra rica i complexa que conté aspectes molt diversos, des de qüestions de caràcter politicosocial, com el llibre setè, on s'analitza al·legòricament la gestió del poder en la societat medieval, fins a qüestions de caire teològic, com el llibre primer dedicat íntegrament a Déu, o qüestions de caràcter geològic, com és el cas dels llibres quart i sisè, orientats a explicar la constitució material i mineral de l'univers creat.

En certa manera, el *Llibre de les Meravelles* és una gran obra enciclopèdica on Ramon Llull posa de manifest els seus coneixements en diferents àmbits de la ciència, i ho fa a través d'una trama narrativa, d'un personatge, en Fèlix, que viatja pel món i viu determinades experiències. Llull construeix, així, un fil narratiu, i a través de les accions i de les vivències del personatge central va mostrant la seva concepció del món, els diferents estrats que formen l'arquitectura del seu univers. Un univers, el de Llull, d'arrel profundament medieval, on el centre de gravetat i el cim de tot l'ordre creat és Déu entès com a causa primera i causa final, per dir-ho amb un llenguatge aristotèlic i tomista. La mateixa vertebració global, la trobem

¹ *Ibidem*, p. 11.

en les grans summes teològiques medievals, del mateix segle XIII, en la *Summa Teològica* i en la *Summa contra els gentils* de sant Tomàs, per exemple.

Una obra doncs, sòlida i rica tant des del punt de vista argumental com des del punt de vista semàntic, una creació d'arrel metafísica, que demana una interpretació molt més ampla i profunda que l'estricta comentari narratiu. En el substrat de la novel·la, hi reposa una concepció metafísica i teològica del món de signe inequívocament judeocristià, una determinada manera d'entendre l'home que parteix del mite del *Gènesi*, una comprensió de la història i de l'escatologia, del cel i de l'infern que té com a teló de fons l'*Apocalipsi* del *Nou Testament*. Llull dóna forma textual a l'imaginari medieval, al sistema de creences que constitueix, com si es tractés d'un tapís, el subsòl de la societat medieval cristiana. Hi ha, en aquest sentit, una gran coincidència de fons entre l'esforç intel·lectual de Dante a la *Divina Comèdia* i el de Ramon Llull en el *Llibre de les Meravelles*, encara que el primer s'ubica en el marc del Rinascimento italià i el segon en plena *Christianitas* medieval.

D'entre aquesta diversitat de nuclis temàtics que ofereix la lectura de l'obra en qüestió, centrarem la nostra mirada, aquí, en la profunda lliçó pedagògica que s'extreu de la lectura del text, tot posant de manifest que el llibre en qüestió és fonamentalment una obra pedagògica, una novel·la de formació, un *Bildungsroman* en el sentit romàntic del terme, és a dir, una teoria de l'educació en estat brut. El personatge central es forma a si mateix a través d'un llarg viatge contemplatiu, durant el qual observa les meravelles d'aquest món i estableix diàleg amb diferents interlocutors, entre els quals els ermitans tenen un paper formador notori.

En certa manera, aquesta tesi pedagògica ja ha estat expressada anteriorment per J. Molas, que en el pròleg de l'edició que utilitzem diu: "el *Llibre de les Meravelles* constitueix una mena d'aprenentatge de la vida i, més concretament, de la ciència de la vida"¹. En efecte, Fèlix madura i es forma a través de les experiències que viu, perquè no hi ha educació sense itinerari, sense camí, sense viatge. L'educació, en aquest llibre, és un exercici actiu que té com a nervi central el fet de meravellar-se. Com diu Ramon Llull, el protagonista de l'obra "anava per los boscatges, per

munts e per plans, e per erms e per poblats, e per prínceps e per cavallers, per castells, per ciutats; e meravella's de les meravelles qui són en lo món"². L'acte educatiu es construeix i se sosté a partir de l'acció de meravellar-se. El fet de meravellar-se és, simultàniament, la condició de la possibilitat i la plenitud de l'acció educativa

Fèlix, el protagonistita de l'obra, té un ofici molt particular, l'ofici de meravellar-se. En certa manera, és un ofici desconegut que no respon a cap habilitat concreta, ni a cap faceta especialment detectada en la societat medieval. Podríem dir que no està tipificat. De fet, l'ofici de meravellar-se sembla escaient al poeta, al filòsof i, sobretot, al místic, però no pas a l'home de carn i ossos. "En opinió del Doctor Angèlic -diu E. Colomer-, pensadors i poetes tenen, per dir-ho així, el mateix ofici: l'ofici de meravellar-se. Bell ofici aquest, per bé que un xic singular i, diguem-ho clarament, molt poc freqüent. És tanmateix l'ofici que el nostre Ramon Llull encomanava a Fèlix, el protagonista del seu *Llibre de les meravelles del món*: 'A meravellar té cové...Ver per lo món e meravella't'. O més ben dit, fou l'ofici del mateix Llull, pensador i poeta d'una peça, de qui podem ben dir, amb més veritat que del seu Fèlix, que 'anava per los boscatges, per munts e per plans, per erms e per poblats, e per prínceps e per castells e per ciutats; e meravellava's de les meravelles qui són en lo món"³.

No obstant això, Fèlix, que és un home comú, ha rebut un estrany ofici, estrany des del punt de vista social, però molt propi de l'ésser humà. Meravellar-se és un ofici poc comú, però és propi i exclusiu de l'ésser humà. Només l'ésser humà és capaç de meravellar-se, és a dir, de deixar-se extasiar per la riquesa i la forma de l'univers, de sorprendre's davant de les coses. L'ésser humà és capaç de meravellar-se, la qual cosa no significa que actualitzi aquesta capacitat inherent al seu esperit. La capacitat contemplativa i admirativa és pròpia de l'ésser humà. Ho expressa Aristòtil en la *Metafísica* quan es refereix a la dimensió teorètica o contemplativa de la persona, després d'ell, sant Tomàs articula les bases de la *vita contemplativa*, i Heidegger, en el nostre segle, contraposa el pensar meditatiu al pensar calculador. Aquesta facultat de meravellar-se, però, demana una educació, un conreu adequat. Fèlix es converteix, d'aquesta manera, en la metàfora de l'home, de qualsevol home, i el seu ofici és, de fet, universal. Fèlix no

2 Ibídem, p. 19.

3 E. COLOMER, Heidegger: pensament i poesia en l'absència de Déu, 1964, p. 14.

4 Ibídem, p. 352.

5 Cf. Llibre de les meravelles, p. 95.

és, per a Llull, un subjecte estrany, sinó l'educand ideal que es disposa a recórrer el seu camí de maduresa a través de les meravelles d'aquest món. Tot ésser humà està cridat a meravellar-se del món, a gaudir estèticament i interiorment de la bellesa de l'ésser.

Fèlix té l'ofici de meravellar-se, de viatjar pel món i fruit de les coses que veu i toca, de narrar les meravelles d'aquest món als seus interlocutors. És un ofici que ha rebut per encàrrec del seu pare. "Fèlix -diu Llull- li recountà com son pare li havia donat ofici que anàs per lo món encercant meravelles, e que aquelles meravelles anàs recountant per les corts dels prínceps e dels prelats, per viles, per castells, per ciutats, per deserts, e per monestirs, e per tots los altres llocs on gents habiten"⁴.

Però, què és, pròpiament, meravellar-se? Quin sentit té aquest ofici que, de fet, és universal? Meravellar-se no és passivitat, sinó que implica acció, encara que no una acció física, sinó una acció de tipus intel·lectual, una certa predisposició a rebre, a observar, a mirar el món amb uns ulls nous. Meravellar-se és, com s'ha dit, deixar-se extasiar per l'ésser del món, per la pluriformitat de la naturalesa, per la radical diversitat entitativa del món. Ramon Llull parteix de la tesi metafísica segons la qual el món és *in se et per se*, bell i bo i unitari. A l'antítesi d'aquest plantejament metafísic se situa, per exemple, el nihilisme kafkià on el món és concebut radicalment com quelcom lleig i pervers tant exteriorment com interiorment.

Per a Ramon Llull, en canvi, la bellesa és un transcendental de l'ésser, com la bondat, com la unitat, és a dir, és una característica universal de la realitat, de qualsevulla realitat. Cada ens és, en si mateix, bell, i el conjunt de l'univers no és una summa caòtica d'entitats, sinó l'expressió harmònica i bella de Déu. L'abre és bell i també la flor i també el cel i el mar i qualsevol entitat. Llull s'esplaia en la descripció dels espais naturals, dels éssers vivents, de les flors i dels arbres⁵. El món ens meravella perquè és bell, però la bellesa del món, segons Llull, no resideix tan sols en l'exterioritat de les formes, sinó fonamentalment en l'ànima i en els esperits angèlics.

El Doctor il·luminat no es refereix a un altre món quan descriu les meravelles de l'univers, sinó que s'està referint a aquest món, tal com se'ns manifesta, en les seves petites coses i en les seves grandeses. Meravellar-se revela,

en el fons, un acte d'amor, de desig davant del món, d'expectació i de respecte davant de l'ens natural. Per a Llull, el món no és una vall de llàgrimes, un calvari ple de sofriment, sinó un univers radialment bell i bonic que desperta la nostra admiració i desencadena l'acció de meravellar-se que, d'altra banda, és l'arrel de la filosofia, de l'art, de les ciències, de la teologia i de la mística.

6 *Ibidem*, p. 175.7 *Ibidem*, p. 335.8 *Ibidem*, p. 272.

L'arrel del fet de meravellar-se és, doncs, la bellesa, una bellesa que percebem a través dels sentits, de la vista, de l'oïda, de l'olfacte, del tacte, és a dir, a través de la sensualitat, però també i, fonamentalment, a través de l'esperit, és a dir, de la interioritat. L'home ple és el qui gaudeix màximament de la bellesa interior i de la bellesa exterior. És l'home que sap que "odorar flors, fruits, aumesc, e les altres coses ben olents, dóna plaser"⁶, però sap cercar la bellesa més enllà de les formes exteriors, en l'ànima humana, en els àngels i en Déu. Respecte a la glòria dels àngels, diu Llull: "dix l'ermità a Fèlix que la glòria que los àngels han en paradís és tan gran, que qui en est món tota entendre la podia, sobre totes les coses se'n meravellara: car an aquella glòria ha Déu donada tanta de semblança de sa granea, que meravellosa cosa és membrar e entendre aquella glòria que los àngels han en paradís"⁷.

La bellesa de les criatures sorprèn i meravella l'ésser humà i és, segons Llull, un itinerari d'accés a l'experiència de Déu. Les criatures parlen de Déu mitjançant la seva bellesa. És l'accés a la transcendència a través del *pulchrum*, un itinerari que desenvolupa després Fray Luis de Granada i, en el nostre segle, Hans Urs von Balthasar en la seva monumental obra *Herrlichkeit*. "Naturalment -diu Llull- ama hom bellea, per ço car en Déus ha bellea. La qual bellea és esperital; e és gran meravella per què los hòmens d'aquest món majorment amen bellea en les coses corporals, que en les espirituals, com si cosa que Déus no sia cors en haja bellea corporal. Bellea esperital és en remembrar, entendre e amar Déu"⁸.

En certa manera, doncs, meravellar-se és deixar-se sorprendre per la naturalesa, astorar-se davant dels espectacles que gratuïtament ens ofereix. Meravellar-se suposa la capacitat de contemplar i de resseguir la bellesa dels éssers, de fruit-la interiorment, de deixar-se absorbir per la riquesa de les formes i de les entitats que hi ha en la creació. Però l'univers lul·lià és un món esglaonat jeràrquicament,

9 *Ibidem*, p. 23.

és una *scala mundi*, és a dir, una escala entitativa on cada ens ocupa un lloc en funció de la seva plenitud d'ésser.

Hi ha entitats de diferents nivells ontològics. A la base, hi ha els metalls, posteriorment, les plantes, després vénen els animals, en un nivell superior l'home, que té ànima racional, com diria també Aristòtil, després vénen els àngels que són esperits purs, i finalment *Deus*, que és el fonament i el principi de tota la dinàmica creacional. Cada ens és, per si mateix, bell, i desencadena l'acció de meravellar-se, però aquesta acció és també jeràrquica. La meravella màxima de l'univers material és la persona humana, no tan sols per l'equilibri i l'harmonia de la seva corporeïtat, sinó fonamentalment per la seva ànima, que li permet pensar, meditar, pregar, raonar, viure humanament. Totes i cadascuna de les meravelles del món són expressions polifòniques de Déu que és la summa bellesa.

El centre de gravetat és Déu, però Déu en si mateix supera amb escreix el pla de la descripció racional. Precisament per això, l'ermità calla davant de la pregunta de Fèlix sobre l'essència de Déu. Diu Llull: "Dementre que l'ermità considerava la manera per la qual pogués donar a entendre a Fèlix ço que és Deus, Fèlix se meravellà de l'ermità com no li responia a la demanda que feta li havia"⁹. El silenci de l'ermità davant de la pregunta insistent de Fèlix, metàfora de l'home universal, és màximament significatiu. L'ermità no calla gratuïtament, sinó que calla perquè sap prou bé que les paraules no serveixen per a descriure l'essència de Déu. El silenci de l'ermità meravella en Fèlix i, d'aquesta manera, s'adona que per sobre de totes les realitats hi ha la Realitat que no pot ser descrita precisament perquè és la font i l'arrel de tota altra realitat.

Però Ramon Llull no era tan sols un ésser contemplatiu, sinó també i profundament actiu. Els seus viatges per la Mediterrània i la seva vida acuitada ens revelen que Llull fou un home aferrissadament actiu. En ell trobem, en certa manera, una genial integració entre *vita activa* i *vita contemplativa*, entre *homo faber* i *homo contemplans*. Això vol dir que Llull coneix la vida real, l'acció dels homes i també la mesquinesa i la dolenteria que hi ha al món. En la seva descripció metafísica de l'univers, el beat mallorquí no s'oblida del mal, del sofriment, de l'escarni i de la mentida, sinó que els té ben presents i articula una teodicea teòrica i pràctica a partir del mite del Gènesi. La presència del

mal en el món s'explica en el plantejament metafísic de Llull a partir de l'adveniment del pecat original com a conseqüència de l'acció de l'home al jardí de l'Edèn. Llull n'és conscient, tan conscient que, en el *Llibre de les bèsties*, arriba a definir l'ésser humà com "la pus ergullosa bèstia, e cella on més ha d'avarícia que en altra bèstia"¹⁰. Amb tot, però, Llull no cau en una visió pessimista i desencisada del món, sinó que il·lumina l'experiència del mal des del fet de la història de Jesús de Natzaret i la resurrecció de la carn.

L'acció de meravellar-se però, no es refereix tan sols a la bellesa del món, sinó també a la seva mesquinesa i vanitat. Fèlix es meravel·la de determinades conductes humanes, de l'estúpidesa d'alguns costums i de la falsa vanitat. Diu en una ocasió: "fort me dó gran meravel·la de les gens d'aquest món per què els plau tant edificar bells palaus, bells castells e belles cases, com sia cosa que tan poc vivia hom en lo món; e com hom, si és viu lo dia, ni es sap si veurà l'endemà"¹¹.

La bellesa és l'arrel del fet de meravellar-se, però també el mal i la crueltat són motius de sorpresa, encara que en el sentit negatiu del terme. El *Llibre de les bèsties*, que constitueix una peça autònoma dins del *Llibre de les Meravelles*, és un apòleg animalístic, a través del qual se satiritza la societat dels homes i, a la vegada, s'articula una mena de tractat de prínceps. Llull repassa determinats hàbits de la societat medieval i posa de manifest la perversitat d'algunes conductes que, certament, meravellen no per la seva excel·lència, sinó per la seva estúpidesa. En aquest punt, es posa de manifest el realisme filosòfic de Llull i el coneixement aprofundit que tenia de l'ésser humà i de la seva circumstància.

Fèlix realitza, al llarg de l'obra, un gran viatge, un viatge fecund que culmina amb la seva plena formació. L'ofici de l'educand, de tot educand, és meravellar-se, perquè només des d'aquesta experiència té sentit la pregunta i la recerca. Tot ésser humà, com a educand que és, està cridat a meravellar-se, a desenvolupar aquest estrany ofici que Fèlix rep del seu pare. L'educador, el mestre, té el deure de meravellar l'educand, és a dir, té el deure de mostrar-li les meravelles d'aquest món, de narrar-li la bellesa inherent a cada realitat, a fi que pugui estimar-la i respectar-la com es mereix. Al final de l'obra, Fèlix explica a una comunitat religiosa les meravelles que ha vist, perquè narrar les mera-

10 *Ibidem*, p. 128.11 *Ibidem*, p. 320.

12 *Ibidem*, p. 352.

13 E. COLOMER, *op. Cit.*, pp. 14-15.

velles és l'exigència fonamental de l'educador, però no per segrestar-les, sinó per propiciar l'experiència directa i emfàtica amb la naturalesa i el món. Diu Fèlix a l'abat del monestir en qüestió: "D'aquestes meravelles -(...)-, sènyer abat, he jo moltes vistes, e, si vostre plaer és, jo estaré en est vostre monestir tan llongament tro les haja recontades a vós e als monges; car molt gran utilitat de ciència e de devoció, contricció e satisfacció se'n porà seguir en aquest monestir"¹²

Posem fi a aquesta interpretació pedagògica del *Llibre de les Meravelles* fent referència a un text de Colomer, com un acte d'homenatge i de respecte a un dels més grans estudiosos de Llull del nostre país. Precisament, Colomer es referia sovint a aquest llibre de Llull i a l'ofici de meravellar-se de què parla Fèlix. Reivindicava el saber contemplatiu i la capacitat meditativa davant de l'allau de coneixements experimentals, instrumentals i pragmàtics. Reivindicava, com Llull, l'ofici de meravellar-se.

Diu Colomer: "Però ¿de què es meravellen pensadors i poetes? De totes les coses. Perquè no hi ha cosa al món, ja pot semblar humil, petita o insignificant, que no amagui en realitat un gran misteri. Potser aquesta afirmació semblarà als nostres homes de seny com una perfecta niciesa. Per a ells tot és completament clar i, sobretot, ja sabut i resabat de sempre. ¿Per què, doncs, aquests escarafalls de filòsofs o poetes desvagats davant d'una cosa tan ordinària com una flor o un estel? Ells, en canvi, toquen massa de peus a terra per a tenir esma de contemplar el cel. Còmodament instal·lats en el seu món de cada dia, s'han fet incapaçs de veure'n cap d'altre. El món artificios o vertiginós del treball, del negoci i de la utilitat immediata s'ha convertit per a ells en l'únic món veritable. Però, ¿és que al món no hi ha res més que la feina quotidiana? ¿És que veritablement tot és tan clar, evident i palpable? ¿No és una meravella que hi hagi cel i terra, dia i nit, estiu i hivern, amor i odi, vida i mort, veritat i error? ¿Hi ha meravella més gran que aquest món, tan bell i tan cruel alhora, tan atractiu i tan fugisser, tan consistent i tan inexplicable? Mentre hi hagi aquestes meravelles, és a dir, mentre el món sigui món i l'home sigui home, hi haurà pensadors i poetes"¹³.